

Perfekte casus voor multiperspectiviteit

Nederlands-Indië en Indonesië (1942-1949) in de klas

De dekolonisatieoorlog in Indonesië en de koloniale erfenis staan in de belangstelling. Terwijl de regering nieuw onderzoek naar de dekolonisatieoorlog aankondigt, is het beeld over de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië en de dekolonisatie van Indonesië in de schoolboeken nog steeds gedateerd. Een gemiste kans. Deze geschiedenis is namelijk de perfecte casus om multiperspectiviteit en burgerschap te illustreren.

Ardjuna Candotti is verantwoordelijk voor de educatie en tentoonstellingen bij het Indisch Herinneringscentrum (indischherinneringscentrum.nl). **Ilse Raaijmakers** is senior onderzoeker bij het Nationaal Comité 4 en 5 mei en beleidsadviseur bij Cogis/Arq WO2 en Citizenship (4en5mei.nl).

Indië is *hot!* Die uitspraak deed historicus Remco Raben in september 2016 bij zijn inauguratie als hoogleraar Koloniale en postkoloniale literatuur- en cultuurgeschiedenis. Wie het nieuws de afgelopen maanden heeft gevolgd kan er inderdaad niet omheen. De dekolonisatieoorlog in Indonesië staat volop in de belangstelling, vooral sinds het verschijnen van *De brandende kampongs van Generaal Spoor* van Rémy Limpach. Zijn conclusie dat Nederlandse militairen in deze oorlog 'structureel extreem geweld' hebben gebruikt, sloeg in als een bom. Kabinet-Rutte zag zich eind 2016 zelfs genoodzaakt nieuw onderzoek naar deze 'zwarte bladzijde' uit de Nederlandse geschiedenis aan te kondigen.

Zwarte Piet-discussie

Tegelijkertijd is de discussie rondom discriminatie, in- en uitsluiting en in bredere zin 'de doorwerking van het koloniaal denken' uiterst actueel. De veranderende schoolpopulatie (onder wie (klein)kinderen van migranten die zich niet herkennen in het heersende 'witte' Nederlandse geschiedbeeld), de Zwarte Piet-discussie en

de opkomst van politieke partijen als Denk en Artikel 1 hebben dit maatschappelijke debat op scherp gezet.

Het stelt ons voor de vraag hoe we bepaalde kennis en beelden opdoen. Het onderwijs speelt hierin van oudsher een belangrijke rol. Hoe geven we les over een 'oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis', in de woorden van toenmalig (2005) minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot? Hoe behandelen we het koloniale verleden in de klas waarbij recht wordt gedaan aan alle perspectieven? Recente rapporten van het NIOD (De Bruijn, 2015) en SLO (Oorlog en dekolonisatie, 2015) onderstrepen de noodzaak het onderwijsaanbod betreffende Nederlands-Indië en de dekolonisatie te actualiseren. Historicus Gert Oostindie concludeerde al eerder in *Kleio* dat de beeldvorming rond Indonesië in Nederland begint te kantelen. De vraag blijft echter hoe dit zijn weerslag in de schoolboeken en klaslokalen vindt.

Japanse bezetting

Die vraag bestudeerde docentopleider Marc van Berkel onlangs. In opdracht van het Nationaal Comité 4 en 5 mei onderzocht hij hoe de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië (1942-1945) en de daaropvolgende dekolonisatieoorlog in Indonesië (1945-1949) anno 2016 in het Nederlandse onderwijs (PO en VO) worden behandeld.¹ Hij keek naar de positie van het thema 'Indonesië' in de huidige leerplannen en analyseerde voor drie representatieve lesmethoden uit het voortgezet onderwijs (*Geschiedeniswerkplaats*, *Memo en Sprekend Verleden*) hoe deze oorlogen aan bod komen. Daarnaast interviewde hij enkele praktijkdeskundigen als docenten, docentopleiders en schoolboekauteurs, omdat de behandeling van het thema 'Indonesië' sterk afhankelijk is van de manier waarop zij daar uitvoering aan geven. Van Berkel doet een paar opvallende constatering. Allereerst blijkt dat er in de Nederlandse schoolklassen weinig aandacht aan de Japanse

bezetting van Nederlands-Indië en (in mindere mate) de Indonesische dekolonisatieoorlog wordt besteed. Die aandacht valt in het niet als je het vergelijkt met de aandacht die aan de Tweede Wereldoorlog in Europa wordt geschonken. Daarnaast worden de Japanse bezetting van Nederlands-Indië en de Indonesische dekolonisatieoorlog erg eenzijdig belicht. Het Indonesische perspectief ontbreekt vrijwel helemaal in de onderzochte leermiddelen. Zo krijgen Indonesische slachtoffers van beide oorlogen amper aandacht en worden de beweegredenen van Indonesische strijders vereenvoudigd en beperkt toegelicht. Ook de vele slachtoffers van de Bersiap-periode blijven onbesproken. Aan de andere kant is het beeld van de Nederlanders in die periode ook beperkt. Leerlingen leren bijvoorbeeld niet wie verantwoordelijk is voor het militaire ingrijpen tijdens de dekolonisatieoorlog, laat staan voor het geweld en de oorlogsmisdaden die daar plaatsvonden. Het extreme geweld wordt in elk geval slechts in geringe mate behandeld. Het gebruik van de eufemistische term 'politieacties' wordt wel in alle lesmethoden geproblematiseerd.

Treinkapingen

Tot slot is het opvallend dat de lesmethoden nauwelijks aandacht schenken aan het vervolg op en de gevolgen van de dekolonisatie. De 'repatriëring', de dekolonisatie van Nieuw-Guinea, de Molukse treinkapingen en de vele publieke discussies naderhand in Nederland over de dekolonisatie van Indonesië komen niet of nauwelijks in de schoolboeken voor. Evenmin wordt verwezen naar resultaten van academisch onderzoek over deze periode. Dat is een gemiste kans om hedendaagse ontwikkelingen en discussies – zoals over de Nederlandse oorlogsmisdaden – vanuit het verleden te begrijpen. Van Berkel concludeert dat het ontbreken van multiperspectiviteit en historische contextualisering het voor docenten lastig maakt om ook deze 'zwarte bladzijde' uit

de Nederlandse geschiedenis in de klas op een betekenisvolle en evenwichtige wijze te behandelen. In zijn aanbevelingen voor de educatieve sector houdt Van Berkel een warm pleidooi voor multiperspectiviteit. Daarmee wordt voorkomen dat jongeren het zicht op de complexiteit en diversiteit van een samenleving in het verleden en heden verliezen. Het zou goed zijn als methodemakers en docenten daar in de toekomst rekening mee houden. Hier valt nog een wereld te winnen!

Daders en slachtoffers

Deze opdracht lijkt eenvoudig, maar is pittig. Wie zich verdiept in de oorlogen in Nederlands-Indië en Indonesië (1942-1949) komt er al snel achter dat ze doorgelopen zijn met verschillende perspectieven en ervaringen: van daders tot slachtoffers, van koloniale bestuurders tot Indonesische nationalisten, van geïnterneerden tot de groepen buiten de kampen, van verzetsstrijders tot collaborateurs. Het is juist deze diversiteit aan verhalen die de Japanse bezetting, de dekolonisatieoorlog én de daaropvolgende migratie een interessante casus voor het onderwijs maakt. Niet alleen om tot aanvullende inzichten te komen op het koloniale verleden, maar ook op de diversiteit van onze huidige samenleving. Daarmee wordt ook de mondiale context van deze oorlogsperiode benadrukt.

'De oorlogen in Nederlands-Indië en Indonesië zijn doorgelopen met verschillende perspectieven en ervaringen'

Welke perspectieven en ervaringen laat je horen? Welke 'beladen' verhalen vertel je? Het zijn vragen en constante afwegingen waar ook het Indisch Herinneringscentrum (IHC) zich mee bezighoudt bij het ontwikkelen van educatieve middelen als aanvulling op de lesmethoden.² Het zoekt daarbij naar toegankelijke middelen die deze (post)koloniale geschiedenis in beeld brengen én die bijdragen aan begrip van de ervaringen van de verschillende betrokkenen. In Nederland alleen al leven ruim 1,6 miljoen inwoners die op een of andere manier betrokken zijn bij deze geschiedenis: oorlogsgetuigen én nakomelingen.

Gamen

In het lesmateriaal neemt het IHC persoonlijke (familie) verhalen naast historische gebeurtenissen als uitgangspunt voor leerlingen om aan de slag te gaan met historisch onderzoek, denken en redeneren. In het lesmateriaal *Thuis is ver weg*, met clips uit NOS-documentaire *De oorlog van acteur Eric Schneider*, vertelt de Nederlandse acteur Eric over zijn herinneringen als kampkind tijdens de Tweede Wereldoorlog en bezoeken zijn ►

Linkerpagina:
Japanse soldaten leren Indonesische jongetjes hoe ze moeten salueren. KITLV 25285.
Rechterpagina:
Soekarno en Hatta bezoeken Japan. Collectie Elsevier.
Deze illustraties worden in het handboek van *Memo 3 vmbo* gebruikt.³ Ze wekken de suggestie dat de onafhankelijkheid van Indonesië aan de Japanners te danken is, terwijl het Indonesisch nationalisme al lang voor de Japanse bezetting bestond.

¹ Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft als taak richting, inhoud en vorm te geven aan herdenken en vieren en het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog.

² Het Indisch Herinneringscentrum (IHC) is een van de vier nationale herinneringscentra voor de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast richt het IHC zich op de dekolonisatie en repatriëring.

³ *Memo, Geschiedenis voor de Bovenbouw*, Handboek, 3 vmbo-kgt, 3^e druk, 4^e oplage (Malmberg, 's-Hertogenbosch 2012), p. 32-33.

Onder: Ibu Jojo vertelt Olivier en Beau Schneider over de Japanse bezetting. In: *De oorlog van acteur Eric Schneider* (NOS-documentaire), IHC-lesmateriaal *Thuis is ver weg*.
 Rechts: De game *On the Ground Reporter Indonesië*, ontwikkeld door Butch & Sundance Media en het Indisch Herinneringscentrum.

zonen Olivier en Beau (bekend van GTST) de voormalige interneringskampplekken in Indonesië. Indonesische vrouwen vertellen over hun leven buiten de kampen. Erics zonen: 'Ik had mij helemaal niet gerealiseerd dat Indonesiërs onder de Japanners ook een rotoorlog hebben gehad. [...] Dat is nou iets waar wij niks over horen [...] Vroeger dacht ik dat Indonesië alleen maar uit kampen bestond.' Deze uitspraken zijn illustratief voor het beeld dat veel leerlingen bijblijft, maar laten gelijktijdig zien dat door de oorlogsgeschiedenis vanuit meerdere invalshoeken te benaderen, er ruimte ontstaat voor andere inzichten. Ook legt het IHC bewust de relatie tussen eigentijdse burgerschapsthema's en historische kennis. De game *On the Ground Reporter Indonesië* laat leerlingen onderzoek doen naar het thema 'democratie en rechtsstaat'. De game bestaat uit levels die gekoppeld zijn aan historische periodes: de Tweede Wereldoorlog, de dekolonisatie en de huidige tijd. Al gamend onderzoeken de leerlingen wat de voorwaarden zijn om een democratie en rechtsstaat goed te laten functioneren en welke bedreigingen er zijn.

Dilemma's

Door de oorlogen te behandelen als onderdeel van wereldwijde ontwikkelingen, komt de wereldgeschiedenis de klas binnen. Zo zijn er meer

dan genoeg thematische verbindingen te leggen tussen de oorlog in Nederland, de koloniën en de wereld. Bijvoorbeeld over verzet door Indonesiërs in Nederland tegen de Duitse bezetter. En over dilemma's waar sommige groepen voor stonden. Denk aan de Indo-Europeanen die moesten kiezen tussen Nederlands of Indonesisch staatsburgerschap, of aan de Nederlandse verzetsmensen die 'aan de verkeerde kant' kwamen te staan. Maar ook: de Molukkers in dienst van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL) of de Surinaamse militairen in Nederlandse dienst die tegen medegekoloniseerden moesten vechten. Genoemde dilemma's stimuleren leerlingen na te denken over de invloed van hun eigen achtergrond in de samenleving en hoe zij kijken naar de geschiedenis. Het biedt ruimte voor een menselijke kant van de geschiedenis. Ook maken deze verhalen inzichtelijk hoe verschillende groepen, culturen en landen met elkaar verbonden zijn. Dit maakt het interessant voor leerlingen, ook als zij zelf geen directe band hebben met de Indonesische archipel.

Toekomst

Docenten, schoolboekauteurs, historici, erfgoedinstellingen: met zijn allen kunnen we werken aan multiperspectiviteit. Het Indisch Herinneringscentrum (IHC) en het Nationaal Comité 4 en 5 mei zetten zich in voor meer multiperspectiviteit in het onderwijs over de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië en de daaropvolgende dekolonisatie. Het Comité organiseert in 2017 in afstemming met onder andere het IHC daarover een speciaal studieprogramma voor docenten en docentenopleiders. Momenteel werkt het IHC onder de noemer 'Indië in multiperspectief' aan het voor het onderwijs toegankelijk maken van bronnen (waaronder foto's, interviews, brieffragmenten, spotprenten) die verschillende thema's en standpunten weergeven tegen de achtergrond van de Japanse bezetting en dekolonisatie. Wij zijn ervan overtuigd dat deze bladzijde uit de geschiedenis dé perfecte casus is om multiperspectiviteit en burgerschap te illustreren! ■

Bronnen

Marc van Berkel, *Welk verhaal telt? De oorlogen in Nederlands-Indië / Indonesië 1942-1949 in het geschiedenisonderwijs* (2017, zie www.4en5mei.nl/onderzoek).

Remco Raben, *Wie spreekt voor het koloniale verleden? Een pleidooi voor transkolonialisme* (2016, zie www.indischherinneringscentrum.nl).

Remco Raben, *Indische greppels* (2015, zie www.indischherinneringscentrum.nl).

Diverse auteurs, *Oorlog en dekolonisatie. Heroriëntering op de Tweede Wereldoorlog en de dekolonisatie van Nederlands-Indië*. (2015, zie www.slo.nl).

Pieter de Bruijn, *Oorlogsvorming. Burgerschapsonderwijs en geschiedenis* (2015, zie www.niod.nl).